

Антон Філіпенко

ЕКОНОМІЧНИЙ СВІТ: ОНТОЛОГІЯ

Онтологічні виміри економічної науки розкрито крізь призму аналізу економічного світу. Предметну онтологію економічної науки окреслено засадничими категоріями "економічне буття" й "економічне суще". Зокрема, суще першого порядку реалізується в економічній реальності, суще другого порядку – в економічній дійсності, суще третього порядку – в мистецтві економіки (економічній політиці). Головну увагу приділено двом складовим фундаментам економічного суцього: ресурсам та інституціям.

Ключові слова: економічний світ, онтологія, економічне буття, економічне суще, економічна реальність, економічна дійсність, мистецтво економіки.

JEL: A10, B41.

Останнім часом увагу економістів привертають питання онтології¹, тобто вчення про економічний світ (Мдкі, 2001; Базилевич, Ильин, 2007; Терехович, 2007; Болдырев, 2008; Ананьин, 2011; Тарароев, Иваненко, 2011; Lawson, 2012). При цьому розглядають не власне економічний світ, а його наукове відбиття, наукову онтологію, або конкретніше – онтологію економічної науки. Свого часу Б.Спіноза зауважував, що "ретельно слід стерегтися за дослідження речей, щоб не змішувати справді суще з мисленим. Одна справа – дослідження природи речей, інша справа – дослідження модусів, за допомоги яких ми сприймаємо речі" (2006. С. 175). Головне питання при цьому полягає в тому, наскільки адекватною є сучасна наукова рефлексія економічних процесів, особливо в контексті останньої світової фінансової кризи. Ідеться про здатність економічної науки, зокрема, економічного мейнстриму, провідної течії нової класичної економіки, яка набула певного парадигмального статусу, не лише пояснити економічні явища, а й запропонувати інструментарій для практичної політики в дусі кейнсіанського порівняння професій економіста і дантиста.

Складність і невизначеність онтологічної проблематики в економічній науці можна пояснити двома головними причинами. По-перше, строкатістю трактувань економічної сфери різними науковими школами (нова класична школа, посткейнсіанство, неоінституціоналізм, еволюційна економіка, неортодоксальна школа (гетеродоксія), марксизм, ісламізм, фемінізм). Це свід-

---

Філіпенко Антон Сергійович (anton_filipenko@ukr.net), д-р екон. наук, проф.; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

¹ Нагадаємо, що термін "онтологія" в античній філософії не використовували. Поняття "онтологія" (грецьк. ontos – суще) було запроваджено Р. Гокленіусом (1613). Див.: Новейший философский словарь. – Минск, 1998. – С. 486.

чить про присутність в економічній науці онтологічного плюралізму, а відтак і конкуренції онтологій, що проявляється радше в деталях, у підходах, аніж у використанні основних категорій і понять (ринок, вартість, ціна, прибуток, фірма, рівновага тощо). По-друге, переобтяженням економічного знання формальними математичними й економетричними моделями, які виконують певні евристичні функції, але є надто віддаленими від реальних економічних процесів. Отже, економічна наука внаслідок зазначених та інших причин залишається, з одного боку, розсіяним, фрагментарним знанням (Фуко), а з іншого – синкретичним, неструктурованим, несистемним. Інакше кажучи, існує певна суперечність, яка полягає в тому, що моністичний, єдиний економічний світ своїм науковим фундаментом, основою наукового тлумачення має плюралістичну онтологію. Одним із напрямків уточнення онтологічних основ економічного світу може стати використання наукової та філософської спадщини класиків. Це праці Аристотеля, Спінози, Канта, вчення про фундаментальну онтологію Гайдеггера.

Для ХХ – початку ХХІ століть характерне повернення до онтологічної проблематики як у широкому світоглядному розумінні (загальна онтологія), так і в плані онтології конкретних наук (регіональних онтологій, за Гуссерлем), у тому числі економічної. Представники філософської науки виокремлюють сім онтологічних філософських концепцій:

- натуралістичні, або натурфілософські, в яких буття подано як суще, воно протистоїть суб'єкту пізнання і виражене в категоріях речі та її властивостей, субстанції та її атрибутів (новевропейська філософія ХVIII–ХІХ століть);
  - реляціоністська онтологія Лейбніца – Кассіпера;
  - структурні онтології, які фіксують інваріантні структури буття;
  - персоналістські – буття поза й опріч буття індивідів (особистостей) не існує;
  - еволюціоністські, які фіксують розвиток у часі як буття, так і форм його осягнення;
  - історичні, ядром яких є питання про сенс буття сам по собі та як такий, що осягається та інтерпретується історично;
  - поссібілістські (від лат. *possibilis* – можливість, імовірність) – відштовхуються від потенційності та актуальності буття (Наука: от методологии к онтологии, 2009).

Існуючі в літературі визначення економічної онтології дають певні уявлення про окремі аспекти цього мегапоняття, але не розкривають усієї багатобарвної картини економічного буття й економічного сущого. О.Ананьїн виокремлює три базові онтології – три картини економічної реальності: продуктової, поведінкової й інституційної, в рамках яких формуються різноманітні наукові школи і напрями (2005). Історично, справді, економічна наука відбивала, та й зараз відбиває картини економічної реальності, але це лише зайвий раз підтверджує її фрагментарний характер. Так, античні автори і класики економічної науки робили наголос на про-

блемі багатства (продуктова онтологія), маржиналісти – на поведінці споживача, інституціоналісти – на еволюції інституцій. Але в кожній із зазначених концепцій є й інші онтологічні складові. Для прикладу, у А.Сміта переважає продуктова онтологія, а так звана поведінкова онтологія яскраво проявляється в понятті "homo oeconomicus". Онтологія є вченням про економічний світ, воно не може бути продуктовим, поведінковим чи навіть інституційним, його суть – сукупність теоретичних положень, що відбивають матеріальний, поведінковий та інституційний аспекти економічного світу. Згідно з іншою точкою зору, онтологічною основою мейнстріму, провідної течії сучасної економічної думки, є математика (Болдырев, 2008). Тут маємо випадок, про який писав Аристотель. Полемізуючи з Платоном, він звинувачував останнього в редукції фізичного до математичного. У даному контексті відбувається редукція економічного до математичного. До того ж, наголошував Аристотель, подібне має пояснюватися подібним. Перефразовуючи відому тезу класика, Г.Башнянин робить парадоксальний та, на наш погляд, категоричний висновок, що "наука стає наукою лише тоді, коли починає відмовлятися від застосування математичного методу" (Економічні системи, 2013). Як справедливо зазначає Д.Фулі, треба "повернути економічну науку до її найпродуктивніших та інтелектуально значущих основ.., до більш філософськи відкритого і діалектичного бачення економіки як моменту людського життя в суспільстві" (2012. С. 92).

Економічна онтологія, на наш погляд, має спиратися на сутнісно-субстанційну онтологію Аристотеля – Спінози і фундаментальну онтологію Гайдеггера. За такого підходу в основі економічної онтології є економічне буття й економічне суще. "Буття і суще, – писав Аристотель, – означають.., що одне є в можливості, інше – в дійсності" (1976. С. 157). Основні категорії та поняття економічної онтології є науковим відбиттям раціоналістичного тлумачення економічної картини світу. Структура економічного світу (буття) в контексті запропонованих онтологічних вимірів виглядає так:

- економічна реальність (суще першого порядку);
- економічна дійсність (суще другого порядку);
- мистецтво економіки (економічна політика) (суще третього порядку).

Розмірковуючи про співвідношення буття і сущого, М.Гайдеггер писав: "буття є те, що стосовно від сущого мислиться як його найзагальніше визначення, а стосовно до сущого – як його підстава і причина" (2006. С. 412). Сущо виступає як мірило, як ціль, як здійснення буття. Аналогічні категорії Спіноза іменує субстанцією та її модусами. Економічний світ, економічна реальність і економічна дійсність корелюють певним чином із відповідними категоріями соціологічної науки, зокрема такими, як соціальний світ, соціальна реальність і соціальна дійсність, що знайшли відбиття у праці Ю.Качанова (1999). Онтологія – це апріорна наука, її визначення не потребують емпіричних підкріплень, експериментальних досліджень. З огляду на це характерні ознаки економічного світу як складової Всесві-

ту, його онтологічні властивості *ex ante* можна окреслити такими поняттями, як єдність, цілісність, природна заданість, гармонійність, глобальність, усеосяжність, безмежність, трансцендентність. "Всесвіт, – зазначав Дж.Бруно, – єдиний, безкінечний..., безмежний... Він не народжується, бо немає іншого буття, якого він міг би бажати й очікувати, оскільки він володіє всім буттям" (1949. С. 273).

Таким чином, категоріальний устрій економічного світу, економічну онтологію в першому наближенні складають економічна реальність (сущє першого порядку), економічна дійсність (сущє другого порядку) і мистецтво економіки (економічна політика) (сущє третього порядку), які в аристотелівському розумінні є родовими поняттями. Вони є, за висловом Аристотеля, початками (засадами) наукового вчення. Розкриття сутності та форм прояву цих категорій за допомоги інших понять та інструментів може скласти онтологічний каркас економічної науки. Використання широкого кола універсальних наукових абстракцій у процесі розгортання трьох засадничих категорій збагачує вчення про економічний світ як структурну цілісність. При цьому в онтологічному, методологічному і теоретичному арсеналі економічної науки, як зазначає У.Мякі, використовують такі поняття, як "рідкісність, раціональність, перевага, добробут, очікування, вибір, інформація, ймовірність, стратегія, контракт, багатство, поділ праці, ринок, обмін, гроші, рівновага, координація, механізм тощо" (The Economic World View..., 2001. Р. 3–4). За Аристотелем, зазначені поняття і категорії є видовими, і саме вони відбивають сутнісні аспекти онтологічного устрою економічної науки. Тут наведено далеко не весь перелік категорій і понять, які використовують у сучасній економічній науці. Але це вже питання епістемології, тобто змісту і структури економічного знання, яке теж у широкому значенні належить до онтології як вчення про економічне буття. Проте економічне знання (третій світ, за Поппером), економічна епістемологія, будучи вторинною сутністю, має власні окреслені рамки, тісно взаємодіючи з онтологією як з первинною сутністю.

Онтологія економічної реальності (сущє першого порядку) спирається на засадничі структури, сили, механізми і тенденції, які визначають її зміст і форми прояву в реальній дійсності. М.Гайдеггер визначає сущє як "уречевлену природу, впорядковану культуру, підлаштовану політику, надбудовані ідеали" (2007. С. 252). Якщо провести паралелі з соціальною сферою, в якій, за висловом Ю.Качанова, дослідники структурують соціальний світ (1999), стане очевидним, що дослідження економічної реальності можна вважати способом структурування економічного світу. Основними системоутворювальними елементами економічної реальності є, по-перше, ресурсний, який містить природні, людські, технологічні, фінансові складові; по-друге, інституційний, що охоплює цінності, писані й неписані правила, ринки, фірми, організації, антропологічну складову, етичні норми. Ресурси та інституції є базовими, родовими елементами економічного

сущого². У ресурсах та інституціях знаходять своє втілення й уречевлена природа, й упорядкована культура, й надбудовані ідеали. Отже, економічна реальність (пасивні якості, за Аристотелем) лише створює передумови, є початками і причинами розгортання економічних процесів, приведення в дію ресурсів та інституцій як матеріальних субстратів³. Учення про ресурси та інституції поширюється на всю економічну сферу і є фундаментом, на якому будується економічна онтологія. Щоб окреслити, бодай пунктирно, межі категоріального устрою видових понять економічної онтології, можна скористатися твердженням Аристотеля, що "...буття ж само по собі приписують усьому тому, що позначається через форми категоріального висловлювання... Одні висловлювання означають суть речі, інші – якість, інші – кількість, інші – відношення... Відповідно кожного з них ті самі значення має і буття" (1976. С. 156). Тобто в контексті економічної онтології слід використовувати категорії, які характеризують економічний зміст ресурсів та інституцій, коли йдеться про суще першого порядку, і відповідні поняття, що розкривають учення про економічну дійсність і мистецтво економіки⁴. Ще раз наголосимо, що в цьому разі надано стислу характеристику вчення про економічний світ та його складові в дусі відомого принципу "леза Оккама", який застерігає нас від нагромодження зайвих сутностей. Щодо ресурсної проблематики зауважимо, що в ортодоксальній економічній теорії головний акцент роблять на обмеженості ресурсів. Справді, відносна обмеженість ресурсів існує за зростаючих потреб виробництва і споживання. Проте у Всесвіті згідно з фізичними законами матерія і енергія зберігаються, вони лише перетворюються на інші форми. Відтак економічний світ має достатній ресурсний потенціал для життєзабезпечення зростаючої кількості населення на основі саморегулювання і продукування нових ресурсно-енергетичних джерел (ноосфера В.Вернадського). Інституційна складова економічної реальності передбачає висвітлення, насамперед, економічних аспектів інституційного устрою відповідної системи і залишає поле (простір) для докладного їх тлумачення в системі координат економічного знання (епістемології)⁵.

² "Термін "онтологія", – пише Н.Розов, – має два основні значення: 1) філософська дисципліна, присвячена дослідженню "суцього" (отос); 2) самоподання (модель, репрезентація) базових елементів суцього і зв'язків між ними". Див.: *Розов Н.* Полипарадигмальная онтология и ритуально-институциональная концепция бытования и исторического развития артефактов // *Онтологии артефактов: взаимодействие "естественных" и "искусственных" компонентов жизненного мира.* – М., 2012. – С. 90.

³ "Море – це матеріальний субстрат, – пише Аристотель, – а гладкість – здійснення, або форма". Див.: *Аристотель.* Соч.: В 4-х т. – Т. 1. – М., 1976. – С. 226.

⁴ Батько Дж.Кейнса Дж.Н.Кейнс розглядав три складові економічної теорії (політекономії): позитивну, нормативну і мистецтво економіки. Див.: *Huei-chun-Su.* *The Journal of Economic Methodology.* – 2012. – Vol. 19. – No 4. – December. – P. 375–377.

⁵ Одним із перших здійснив дослідження зв'язку між ресурсами та інституціями, зокрема, в частині розподілу ресурсів Дж.Ст.Міллер. Див.: *Милль Дж.Ст.* *Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии.* – М., 2007.

Економічна дійсність (суцше другого порядку) ми визначаємо як функціонуючу економічну реальність у процесах виробництва, обміну, споживання тощо. "Дійсне, – зазначає М.Гайдеггер, – становить сферу дієвого, того, що діє. Що означає "діяти"? "Діяти" означає "робити" (2007. С. 333). Сучасний німецький філософ Н.Луман зауважує, що під "дією маємо розуміти кожен осмислено орієнтовану, спрямовану назовні впливову людську поведінку" (2011. С. 7).

Онтологічні виміри економічної дійсності пов'язані з ученням про використання ресурсів та інституцій у діючій економіці, тенденції та закономірності їх функціонування. Основні питання зазначених вимірів стосуються визначення кількісних і якісних параметрів у процесі безперервного кругообігу ресурсів. В економічній дійсності ресурси та інститути є включеними в широкі соціально-економічні структури – від домашніх господарств до макроекономічних систем і транснаціональних і глобальних господарських утворень. За образним висловом Д.Норта, "ця більша машина простягається за межі індивідуального, включаючи в себе масштабні соціальні, фізичні й навіть геополітичні структури" (2010. С. 44). Категоріальний устрій онтології економічної дійсності надзвичайно широкий і продовжує зростати в умовах "економічного імперіалізму". У цьому полягає ще одна небезпека для остаточно не сформованої економічної науки – втрати цілісності, онтологічної, концептуальної та методологічної єдності.

Наріжним каменем онтології економічної дійсності є інституційний супровід функціонування ресурсів у контексті концепції сталого розвитку, їх ефективного використання з метою збереження для майбутніх поколінь, справедливого розподілу результатів виробництва, який унеможливорює перевищення науково обґрунтованих норм економічного і соціального розширення в суспільстві та у світовому співтоваристві загалом. На економічному форумі в Давосі 2014 року було наведено дані, що 85 найбагатших родин світу володіють активами, які дорівнюють добробуту 3,5 млрд найбідніших людей. Ця ситуація є критичною і вибухонебезпечною. Вона засвідчує, що національні та міжнародні інституції (держава, законодавство, право, громадянське суспільство, ООН та її підрозділи тощо) не виконують своєї головної функції, демонструють неспроможність оптимального поєднання елементів ресурсної системи (людські ресурси, природні копалини, фінансові складові, технологічні ресурси, біоресурси тощо). У цьому зв'язку на окрему розмову заслуговує проблема власності – фундаментальної онтологічної категорії, яка практично відсутня в сучасній західній економічній літературі. Проблеми бідності, економічної нерівності, соціальної несправедливості, величезного майнового розширення треба шукати у відносинах власності. І це не є відкриттям, але в останніх працях, присвячених цим проблемам, не розглянуто питань власності на ресурси і на результати їх використання. Навіть у такого визнаного соціального економіста, лауреата Нобелівської премії А.Сена є лише певні підходи до цієї проблематики, але відсутня пряма постановка

питання про власність (2012). Теоретично бездоганні положення про приватну власність і ринок як рушійні сили економіки, як показує практика і розвинених країн, а тим більше перехідних економік і країн, що розвиваються, потребують істотної інституційної корекції на всіх рівнях економічної системи. І нині залишаються актуальними слова Аристотеля, написані понад дві тисячі років тому: "краще, щоб власність була приватною, а користування нею – спільним" (1998. С. 452).

Концептуальний аспект онтології економічної дійсності відбивають такі підрозділи економічної науки, як мікроекономіка, макроекономіка, геоелекономіка. Величезна захисна смуга абстракцій, припущень у дусі загальної рівноваги ведуть до певної деонтологізації економічного знання, створюють нездоланий бар'єр між теорією й економічною дійсністю. "Фундаментальні основи нашої науки, – підкреслює лауреат Нобелівської премії В.Сміт, – потребують повного перегляду, і ми перебуваємо на самому початку шляху" (2008. С. 195). Одним із напрямків такого перегляду має стати органічна взаємодія в усіх трьох розділах (мікроекономіка, макроекономіка, геоелекономіка) ресурсів та інституцій. Евристичний аспект такого підходу полягає не тільки і не стільки у фіксації вільної гри сил ринку, сукупного попиту і сукупної пропозиції чи глобальних дисбалансів, скільки в інституційному коригуванні ринкового механізму щодо всіх атрибутів ресурсів (власність, використання у виробництві, розподіл, споживання). Міждисциплінарний характер розглядуваного підходу передбачає певну онтологічну диверсифікацію економічної теорії, збагачення її категоріального устрою за елімінування абстрактно-схоластичних визначень і понять. Серед останніх онтологічних інновацій слід назвати експериментальний та нейроекономічний напрями в мікроекономіці, новий макроекономічний синтез у макроекономіці, моделювання світових економічних процесів на основі методології "затрати-випуск" (Guala, 2005; Леонтьев, 2006; Arestis, 2009; Glimcher, 2010; Marchionni, Vromen, 2010).

Онтологія економічної дійсності містить такі елементи дискурс-аналізу:

- а) глобалізована економіка, хвилеподібний розвиток;
- б) різноякісні економічні ареали:
  - розвинені економіки (перший ешелон),
  - перехідні економіки (другий ешелон),
  - економіки країн, що розвиваються (третій ешелон);
- в) функціонуючі економічні системи (моделі): цивілізаційно-регіональні (англосаксонська, рейнська, південноєвропейська, скандинавська, ісламська, конфуційська, південно-східноазійська тощо).

Онтологічні аспекти мистецтва економіки (політики) є аналогічними відповідним категоріям економічної дійсності. Онтологічний базис мистецтва економіки становлять категорії та поняття нормативного знання (нормативна економіка), а економічної дійсності – категорії та поняття позитивного знання (позитивна економіка). Розглядаючи ці відмінності,

Дж.С.Мілль зазначав: "...наука є зібранням фактів; мистецтво – комплексом правил або директив до виконання. Мова науки полягає (у твердженнях на кшталт. – А.Ф.): "Це є" або ж "Цього немає"; "Це відбувається" або ж "Цього не відбувається". Мова мистецтва полягає (у твердженнях на кшталт. – А.Ф.): "Робіть це", "Уникайте того" (2007. С. 990).

Інструментарій економічної політики містить інституційні механізми, включно з ринковими, спрямовані на ефективне, раціональне використання ресурсів і на вирівнювання соціальних диспропорцій, спричинених дією ринкових сил і об'єктивними антропологічними і соціальними обмеженнями (місце проживання, рівень освіти, інвалідність, соціальна незахищеність певних верств населення тощо). "Перш ніж починати обговорювати справедливість розподілу, – писав Л.Роббінс, – ми повинні дослідити умови: розподіл власності, доступність необхідної освіти, доступ до інформації тощо" (2013. С. 18).

Віддаючи належне механізмам мистецтва економіки, розрізняють три доктрини, що характеризують їхній устрій: есенціалізм (сутність), редукціонізм і детермінізм. Сутність економічного механізму полягає в його науковому обґрунтуванні як мистецтва економіки, його онтологічного наповнення. Редукціонізм здебільшого належить до співвідношення мікро- і макрорівнів економічної системи, формування мікроекономічних основ макроекономіки. Детермінізм розглядає причинно-наслідкові зв'язки, логічні конструкції економічного механізму (Dupre, 2001). Широкої популярності останнім часом набули методи та інструменти практичного використання базової логіки зворотної ймовірності Байєса.

Водночас через домінування й у світовому господарстві, й у національних економіках ринкової парадигми онтологічні ранги економічної політики демонструють тенденцію до гомогенізації. Її суть полягає в оптимальному співвідношенні тонкого налаштування, за Кейнсом, і ринкового саморегулювання економічних процесів.

Отже, економічне буття, тобто економічний всесвіт, для якого є характерними єдність, цілісність, природна заданість, гармонійність, глобальність, всеосяжність, безмежність, являє собою загальну основу економічного суцього – економічної реальності, економічної дійсності та мистецтва економіки. Економічне суще у триєдиній формі прояву розкриває багатогранність економічного буття, його еволюцію, невичерпність, конкретні структурні одиниці, потенційні, реальні та діючі елементи і механізми, що надають руху економічному світові, підтримують його відносну рівновагу за умов гетерогенності та невизначеності.

Онтологічні виміри економічної науки окреслюють її предметне поле, визначають понятійно-категоріальний каркас, епістемологічні та методологічні принципи і параметри в річищі наукового монізму і плюралізму парадигмальних підходів.

Література

- Ананьин О.И. (2005) Структура экономико-теоретического знания. М.: Наука.
- Ананьин О.И. (ред.) (2011) Онтологические предпосылки экономических теорий: Сб. М.: ИЭ РАН.
- Аристотель. (1998) Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск: Литература.
- Аристотель. (1976) Соч.: В 4-х т. Т. 1. М.: Мысль.
- Базилевич В., Ильин В. (2007) Метафизика экономики. К.: Знання; М.: Рыбари.
- Башнянин Г.І. та ін. (ред.) (2013) Економічні системи: Монографія. Т. 4. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії.
- Болдырев И. (2008) Онтология ортодоксальной экономической науки: проблемы построения и интерпретации // Вопросы экономики. № 7. С. 100–112.
- Бруно Дж. (1949) Диалоги. М.: Госполитиздат.
- Грицанов А.А. (сост.) (1998) Новейший философский словарь. Минск: В.М.Скакун.
- Качанов Ю.Л. (1999) Начало социологии. СПб.
- Леонтьев В.В. (2006) Избранные произведения: В 3-х т. Т. 2. Специальные исследования на основе методологии "затраты-выпуск". М.: Экономика.
- Луман Н. (2011) Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах. К.: Дух і літера.
- Милль Дж.Ст. (2007) Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии. М.: Эксмо.
- Норт Д. (2010) Понимание процесса экономических изменений. М.: Издательский дом Государственного университета – Высшей школы экономики.
- Огурцов А.П., Розин В.М. (ред.) (2009) Наука: от методологии к онтологии. М.: ИФ РАН.
- Роббинс Л. (2013) История экономической мысли: лекции в Лондонской школе экономики. М.: Издательство Института Гайдара.
- Розов Н. (2012) Полипарадигмальная онтология и ритуально-институциональная концепция бытования и исторического развития артефактов // Онтологии артефактов: взаимодействие "естественных" и "искусственных" компонентов жизненного мира. М.: Дело.
- Смит В. (2008) Экспериментальная экономика. М.: Мысль.
- Спиноза Б. (2006) Сочинения: В 2-х т. Т. I. Изд. 2-е. СПб: Наука.
- Тараров Я.В., Иваненко Н.А. (2011) Онтологические основания физического знания и современная экономическая теория // Вопросы философии. № 12. С. 47–56.
- Терехович В.Э. (2007) Что такое онтология, для чего она нужна и чем отличается от метафизики? Всеобщая система онтологии и метафизики // Парадигма. Вып. 7. С. 15–26.
- Фоули Д. (2012) Математический формализм и политэкономическое содержание // Вопросы экономики. № 7. С. 82–95.
- Хайдеггер М. (2007) Время и бытие. Статьи и выступления. СПб: Наука.
- Хайдеггер М. (2006) Ницше. Т. I. СПб: Владимир Даль.
- Arestis Ph. (2009) New Consensus Macroeconomics and Keynesian critique. In: Macroeconomic Policies on Shaky Foundations. Whither Mainstream Economics? Marburg.
- Dupre J. (2001) Economics without mechanism // The Economic World view: Studies in the Ontology of Economics / Ed. by Uskali Mäki. Cambridge University Press.
- Glimcher P.W. (Ed.) (2010) Foundations of neuroeconomic analysis. New York.
- Guala F. (2005) The Methodology of Experimental Economics. Cambridge University Press, 2005.
- Huei-chun-Su. (2012) Beyond the positive-normative dichotomy: some remarks on Colander's Lost Art of Economics // Journal of Economic Methodology. Vol. 19. Nr. 4. December. P. 375–390.
- Marchionni C., Vromen J. (2010) Introduction "Neuroeconomics: hype or hope?" // Journal of Economic Methodology. Vol. 17. Nr. 2. June. P. 103–106.

- Sen A. (1999) Development as Freedom. New York.
Sen A. (2009) The Idea of Justice. London.
Sen A. (2012) Values and Justice // Journal of Economic Methodology. Vol. 19. No 2. June. P. 101–108.
(2012) WEA interview on ontology with Tony Lawson in Paris // World Economic Association Newsletter 2 (4). August.

ECONOMIC WORLD: ONTOLOGY

Anton Filipenko

Author affiliation: Doctor of Economics, Professor, Kyiv Taras Shevchenko National University. E-mail: anton_filipenko@ukr.net.

The ontological dimensions of economic science are revealed through the prism of analysis of the economic world. Object based ontology of economic science is outlined with the use of the fundamental economic terms of "economic existence" and "the economic existing" In particular, the existing of the first order is realized in economic reality, the existing of the second order - in economic actuality, and the existing of third-order - in the art of the economics (economic policy). The author focuses on the two components of the economic foundation of the existing: resources and institutions.

Keywords:: economic world, ontology, economic existence, the economic existing, economic reality, economic actuality, the art of economics.

JEL: A10, B41.